

UOT 3. 65

Milyanət Uzarayeva
Azərbaycan Dövlət Neft və Sənaye Universiteti
i.ü.f.d, müəllim,
e-mail: milyanat@mail.ru
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3951-5015>

MÜƏSSISƏNİN DƏYƏRİNİN QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİNDƏ YANAŞMALAR

Xülasə

Biznes müəssisələrinin qiymətləndirilməsini bazar dəyərini müəyyənləşdirən dövryyə kapitalının fəaliyyəti kimi anlamaq olar. Müəssisənin qiymətləndirilməsi zamanı mövcud biznesin dəyərini və ya səhmdarların payını müəyyən etmək olar. Qiymətləndirmənin əsas məqsədi müəssisə və səhmlərin mövcud bazar dəyərini, eyni vaxtda satış qiymətini müəyyənləşdirmək, sonda isə müəssisənin fəaliyyətini sığortalamaqdır. Son dövrlərdə bir çox iqtisadi islahatların aparılması, eyni zamanda sahibkarlığı inkişaf etdirmək üçün edilən siyasi təşəbbüslər qiymətləndirməni özəl sektorlar üçün önəmli fəaliyyət etmişdir.

Qiymətləndirmə fəaliyyətinə maliyyənin ürayi də deyə bilərik. Firmanın dəyərini artırmağı düşünərkən ilk olaraq korporativ maliyyədə investisiya, maliyyələşdirmə və dividend qərarlarımızı nəzərdən keçirə bilərik. Biz mövcud resurslar portfelinin idarə edilməsi zamanı real dəyərindən aşağı ticarət edən müəssisələri tapmaq üçün xərcləyərək, son nəticədə qiymətlərin dəyərə yaxınlaşdıqca mənfəət əldə edəcəyimizə ümid edirik. Səmərəli fəaliyyətlə məşğul olan bazarları araşdırdıqda, bazar qiymətlərinin real dəyərdən kənarlaşmadığı vəziyyətdə nə qədər tez geri dönmə biləcəyini təhlil edirik. İlk öncə firmanın dəyərini müəyyənləşdirərkən nələri nəzərə almalı olduğumuzu və bu dəyəri necə qiymətləndirə biləcəyimizi başa düşməliyik.

Məqsəd: müəssisənin dəyərini qiymətləndirilməsi metodlarını araşdırmaq və onların xüsusiyyətlərini göstərmək.

Metodologiya: gəlir yanaşması, gəlirlərin kapitallaşdırılması, pul vəsaitlərinin diskontlaşdırılması.

Tədqiqatın nəticələri: müəssisənin dəyərini qiymətləndirilməsi metodlarının istifadə obyektlərinin müəyyən olunmasıdır.

Açar sözlər: müəssisə, dəyər, qiymətləndirilməsi, yanaşmalar: xərc və ya əmlak, bazar

Giriş

Məsələnin nəzəri metodoloji aspektləri. Qiymətləndirmədə istifadə edilən metodlar bilavasitə olaraq fəaliyyətin məqsədilə əlaqədardır. Müxtəlif metodlarla qiymətləndirilmiş firmanın dəyəri də müxtəlif olacaqdır. Qiymətləndirmə fəaliyyətini təhlil edəndən əvvəl bilməliyik ki, bazardan elə aktivlər əldə edilməlidir ki, onlar müəssisəyə gəlir gətirəcəklər.

Firmaların mənfəətinin formalaşmasının 2 mənbəyi vardır: istehsal və təsərrüfat fəaliyyəti zamanı və aktivlərin satışı zamanı əldə ediləcək gəlirlər. İki dəyər bu maliyyə mənbələrinə uyğundur:

1. Müəssisələrin dəyəri - istehsal və təsərrüfat fəaliyyəti zamanı əldə edilə biləcək gəlirə aiddir. Bunun nəticəsində, firma öz fəaliyyətini davam etdirir və gəlirlər əldə edə biləcək.

2. Müəssisələrin aktivlərinin dəyəri. Burada gəlirləri müəssisə öz aktivlərinin satışından əldə edə bilir və müəssisənin xərc ünsürlərinə görə qiymətləndirilir, bunun nəticəsində müəssisə ləğv ediləcək.

Biznes fəaliyyəti zaman daşınan və daşınmaz əmlakın dəqiq müəyyənəndirilməsində məqsəd onun dəyərini tam dəqiq qiymətləndirilməsi və ona uyğun metodlardan istifadə edərək konkret məqsədləri müəyyənləşdirməkdir.

Özəlləşdirmə zamanı daşınmaz əmlakın tam və dəqiq qiymətləndirilməsi əhəmiyyətli məsələlərdəndir. Böyük Britaniyada əmlakın qiymətləndirilməsi zamanı beş metoddan istifadə edilir:

1. Müqayisə
2. İnvestisiya
3. Gəlir,
4. Qalıq və
5. Podrat metodlarıdır.

ABŞ-da isə daha çox üç metoddan istifadə edilir:

1. Xərc
2. Bazar
3. Gəlir metodları

Xərc yanaşması aktivlərin yığılması vasitəsilə hesablanır. Bu metoddan istifadənin iki modifikasiyası mövcuddur: ləğv edilmiş və fəaliyyətdə olan biznesin dəyərini qiymətləndirmək.

Mövcud ədəbiyyatlara istinad

Alman Asvat Damodarin fikrincə bazarın səmərəliliyinin öyrənilməsində və korporativ idarəetməyə dair suallar və ya kapital büdcəsində mövcud olan müxtəlif investisiya qərarları qaydalarının müqayisəsi və ümumilikdə maliyyə sahəsində görülən işlərin bir çoxunun mərkəzində qiymətləndirmə durur [5].

Rusiyalı Olqa Kavırşinanın fikrinə görə, firmaların günümüzdə iri xarici investisiyaları cəlb edən dünya fond bazarına çıxdığı zaman birləşmə və satınalmada müəssisənin dəyərinin idarəedilməsi problemləri ön planda olur [3]. Müəssisənin dəyərini artırmaq, sonradan satışa çıxartmaq üçün firmalar alınır və bu da səhmdarların əsas məqsədinə çevrilir. Səhm sahibləri satın aldıkları səhmlərə orta və uzun müddətli investisiya kimi baxırlar. Biznes fəaliyyətində ən mühüm strateji məqsəd müəssisənin dəyərini artırmaqdır. Beynəlxalq şirkətlərin çoxu tərəfindən qəbul edilmiş strateji məqsəd firmanın iqtisadi dəyərinin artırılmasıdır. Bəllidir ki, biznesi quran və onun inkişaf etdirilməsi üçün sərmayə qoyan insanlar, sahibkarlar öz qurduqları biznesi ən yüksək qiymətə satmaq arzusundadırlar və eyni zamandan səhmləri alan şəxslər onlarla düşən payın böyüməsinə və qoyduqları investisiyanı qaytarmaq arzusundadırlar. Məhz elə buna görə də firmanın istənilən dövründə dəyərini artırmaq zəruridir. Firmanın bazar dəyərinin artması nəticəsində səhmdarlara öz paylarının dəyərinin artması ehtimalını verdiyi üçün onlar bunda xüsusi maraqlıdırlar, çünki belə olan halda müəssisənin investisiya cəlbəediləlik qabiliyyəti, kredit imkanları artmış olur və əməliyyatların həcminə qoyulan məhdudiyyətlərin aradan qaldırılması asanlaşır. Bundan belə bir nəticəyə gəlmək olar ki, idarəetmədə ən mühüm məqsəd və vəzifə müəssisənin və ya biznesin dəyərini maksimum həddə çatdırmaqdır.

Birja dəyərini müəyyənləşdirdikdən sonra əmlak obyektlərində müxtəlif əməliyyatları aparmaq mümkündür. Buraya daxildir:

1. bazar;
2. ləğvetmə;
3. sığorta;
4. ipoteka;
5. dəyişdirmə dəyər növləri.

İ.A. Nikonovanın nəzəriyyəsinə görə investorların səhmlər üçün ödəməyə hazır olduqları məbləğ müəssisələrin dəyərlərini müəyyən edir[4]. Səhmdar üçün bu pul vəsaitlərinin gələcəkdə necə hərəkətini və riskləri müəyyən edir.

İ.Q.Quliyevin fikrinə görə qiymətləndirmə zamanı ekspert bir neçə proseduru yerinə yetirir bilir [2].

İlk öncə, dəyərin qiymətləndirilməsi prosesini yerinə yetirmək gərəklidir. Bu zaman pul vahidlərində dəyərin kəmiyyətini müəyyən etmək mümkündür. Bu halda qiymətləndirmənin əsaslandırılmasında ona səbəb olan göstəricilər hesablanır. Ekspertin bu proses zamanı vaxta uyğun olaraq dəyişən bazar amillərini də nəzərə alması vacibdir. İ. Quliyevin fikrinə əsasən

qiymətləndirici ekspertlərin də obyekt və subyektləri mövcud olmaqdadır. Qiymətləndirmənin subyektləri - Respublikanın icra hakimiyyəti orqanları və onların subyektləri, qiymətləndiricilər – fiziki və hüquqi şəxslər, qiymətləndirici ekspertlərin peşəkarlıqları nəzərə alınır. Obyektləri isə əmlaka mülkiyyət, müəssisələrin alqı-satqı, mülkiyyət hüquqları, digər obyektləri, şəxslərin mülkiyyətini təşkil edən bütün əşyalar, eyni zamanda müəssisə özü daxil olmaqla bütün növ daşınar və daşınmaz əmlak nəzərdə tutur.

B. Ataşovun düşüncələrinə görə isə müəssisənin maliyyəsini onun kommersiya münasibətləri və pul fondları təşkil edir [1]. Firmanın maliyyəsi başqa müəssisə və təşkilatlarla, müəssisənin öz daxilində, eyni zamanda yuxarı təşkilatla, maliyyə-sənaye qrupları daxilində, holdingin daxilində və maliyyə-kredit sistemi ilə bağlıdır. Pul fondlarına: nizamnamə kapitalı, əsas vəsaitlər, dövriyyə vəsaitləri fondları daxil ola bilər. Həmçinin pul fondlarına əlavə, ehtiyat kapitalları, investisiya, yığım, əmək haqqı, büdcə ödənişləri və sair fondlar daxil ola bilər.

Müəssisə dəyərinin qiymətləndirilməsi metodlarının xüsusiyyətləri

Ölkə iqtisadiyyatının əsasını təşkil edən firmalar müxtəlif mülkiyyət formalarına malikdirlər. “Müəssisə” və ya “şirkət” məqsədi mənfəətini artırmaq olan mal və xidmətlər istehsal edib və satan təsərrüfat subyekti kimi də anlaşılar. “Müəssisələr haqqında” AR-in 1.06.1994-cü il tarixli Qanununda (Maddə 1-də) deyilir: “Müəssisənin mülkiyyət formasından asılı olmayaraq mövcud qanuna müvafiq olaraq yaradılan və ictimai tələbatın ödənilməsi və mənfəət əldə etmək məqsədi ilə məhsul istehsal edən və satan, işlər görən və xidmətlər göstərən hüquqi şəxs olan müstəqil təsərrüfat subyektidir”. Şirkətlər o zaman həm subyekt, həm də obyekt ola bilər ki, onun bir neçə fəaliyyəti istiqaməti olsun. Təsərrüfat fəaliyyətinin məzmununu istehsalın təşkilinin və satışının necə aparılması təşkil edir. Məhz buna görə də müəssisələrinin fəaliyyətini 3 istiqamətdə göstərmək olar:

1. Natural-əşyavi xarakterli məhsul istehsalı
2. İşlərin yerinə yetirilməsi
3. Xidmətlərin edilməsi

Maliyyə fəaliyyətinin əsasında pul və pul vəsaitləri durur. Pulun hərəkəti vasitəsilə alıcılarla, satıcıların maraqları təmin olunur.

Müəssisədə pul fondları müəssisənin əldə etdiyi gəlirlərin hesabına yaranır. Bu fondlar sayəsində müəssisənin maliyyəsi formalaşır və fəaliyyət göstərir.

Müəssisədə maliyyə münasibətləri əsasən aşağıdakı qruplara bölünür:

1. Başqa müəssisə və təşkilatlarla;
2. Müəssisənin öz daxilində;
3. Yuxarı təşkilatlarla sistem daxili münasibətlər (ittifaq, assosiyadaxili və s.), maliyyə-sənaye qrupları, holding daxili;
4. Maliyyə-kredit sistemi vasitəsilə.

Başqa müəssisə və təşkilatlarla münasibətlər özündə məhsul göndərənləri, alanları, tikinti və nəqliyyat müəssisələri, xarici ticarət müəssisələri, gömrük orqanları və xarici dövlət təşkilatları ilə münasibətləri özündə əks etdirir.

Müəssisədaxili münasibətləri sexlər, filiallar və bölmələr arası, eləcə də fəhlə və qulluqçularla olan münasibətlər təşkil edir.

Müəssisələrin maliyyə kredit sistemi vergilərin və məcburi ayırımların müxtəlif büdcə səviyyələrinə və eyni zamanda müəssisənin büdcədən kənarında mövcud olan fondlarına köçürülməsi ilə sıx əlaqədardır.

Nəğdsiz hesablaşmaların təşkili, uzun və qısamüddətli kreditlərin alınması və onların geri ödənilməsi müəssisələrin banklarla münasibətini təşkil edir. Qiymətli kağızlar üzrə aparılan əməliyyatlarla isə müəssisənin fond bazarı qurulur. Azərbaycanda fond bazarları yetərinə inkişaf etməyib.

Korporativ maliyyə mikroiqtisadi səviyyədə dövlət maliyyəsinə xas bölgü, nəzarət funksiyalarını yerinə yetirir.

İstehsalın maliyyə vasitəsilə Ümumi Daxili Məhsul və Milli Gəlirin bölüşdürülməsi prosesi gedir. Xammala edilən xərclər, əmək haqları, enerji daşıyıcıları xərcləri və digər zəruri xərclərin ödənilməsi, ümumi gəlir maliyyələşmənin bölgü funksiyası vasitəsilə aparılır və bu da öz növbəsində satışdan əldə edilən gəlir hesabına formalaşır. Ümumilikdə gəlirin bir hissəsi büdcəyə və büdcədən kənar fondlara ödənilir, müəssisənin sərəncamında qalan hissəsi isə iqtisadi həvəsləndirmə fondlarının formalaşmasına yönləndirilir.

Beləliklə, bölgü funksiyası vasitəsilə ayrı-ayrı təsərrüfat vahidlərinin və dövlətin maraqlarını gəlirlərin və əmanətlərin düzgün bölüşdürülməsi hesabına təmin etmək mümkündür.

Korporativ maliyyənin ikinci funksiyası isə nəzarətdir. ÜDM-in və ÜMG-in optimal istehsalı və bölüşdürülməsini reallaşdırmağa nəzarət funksiyası kömək edir.

Maliyyə marağı ideyası istehsal və kommersion fəaliyyətinin əsası kimi o deməkdir ki, korporativ subyektləri mənfəət əldə etməlidirlər. Bu ideya bütövlükdə müəssisələr və təşkilatlar, eyni zamanda ayrı-ayrı işçiləri üçün çox önəmlidir. Onun reallaşdırılması uyğun əmək haqqı, düzgün dövlət vergi siyasətini və xalis gəlirin istehlak və yığım arasında iqtisadi cəhətdən düzgün bölüşdürülməsini vacib edən şərtlərdəndir.

Sahibkarlıq fəaliyyəti zamanı tez-tez təhlükələrə rast gəlinədiyi üçün müəyyən maliyyə vasitələri təmin olunma anlayışı müəyyən maliyyə və digər müqayisə oluna biləcək vəsaitin olunmasının vacibliyini vurğulayır. Burada əsas anlayış bazar münasibətləri şəraitində sahibkarın təşəbbüsü, riski və istedadına əsaslanaraq fəaliyyət göstərməsidir. Bu formada mövcud olan təsərrüfat fəaliyyətinin konkret olaraq öz maliyyə ehtiyatlarına sahib olub olmaması onun gələcəkdəki iqtisadi fəaliyyətinə mühüm təsir edə bilər.

Bununla yanaşı müvəqqəti nəgd pul ehtiyatlarına malik olan təsərrüfat subyekləri mövcud inflyasiya şəraitində pullarını daha çox mənfəət verə biləcək depozitlərə və qiymətli kağızlara yatırmaq hüquqlarından istifadə etməyə çalışırlar. Belə olan halda istehsal proqramlarının reallaşdırılmasında bir çox uğursuzluqlar ola bilər ki, bu da əhəmiyyətli dərəcədə zərərli nəticələrə bilər.

Bu riskləri nəzərə alaraq korporativ əməliyyatlar zamanı əhəmiyyətli dərəcədə ola biləcək pozuntuların qarşısını almaq üçün müəssisədə bəzi ehtiyatların saxlanması iqtisadi baxımdan böyük əhəmiyyətə malikdir.

Müəssisənin maliyyə nəticələrinə təsir göstərdiyi üçün təşkilatda maliyyə-təsərrüfat fəaliyyətinin idarə edilməsinə xüsusi diqqət yetirilməlidir. Müəssisədə maliyyə nəzarət xidmətləri davamlı olaraq biznes strategiyasının hansı səviyyədə uğurla reallaşdırıldığına, şəxsi və borc vəsaitlərinin təyinatı üzrə yönləndirilib yönləndirilmədiyinə xidmət edir.

Qiymət və qiymətləndirmə respublikamızda və bütün dünyada bazar iqtisadiyyatı tələblərinə cavab olaraq meydana çıxan yeni fəaliyyət növlərindəndir.

Qiymət siyasəti firmanın fəaliyyətində gərgin rəqabəti mövcud olan bazarda sabitliyi qoruyub saxlamağa və effektiv maliyyə nəticələrini əldə etmək üçün mühüm funksiya kəsb edir. Qiymət siyasəti firmanın gələcəkdə hansı maliyyə məqsədlərinə çatmaq imkanlarını öncədən müəyyən edir və müəssisənin maliyyə uğurunun barometri roluna malikdir.

Qiymət siyasətinin yaradılması mərhələləri:

1. İlk öncə qiymətləndirmənin məqsədini müəyyənləşdirmək;
2. Qiymətin formalaşması zamanı ona təsir edən amillərin təhlili.
3. Qiymət strategiyasının müəyyən edilməsi
4. Ödəniləcək qiymətin müəyyənləşdirilməsi

Biznesin qiymətləndirilməsi nəzəri və praktiki məsələlə dolu olan bir çox sahədən vacib məlumatların inteqrasiyasını tələb edən bir prosesdir. Biznesin qiymətləndirilməsi ümumilikdə biznesin malik olduğu pul dəyərini qiymətləndirilməsi üçün mövcud olan prosesdir. Bu qiymətləndiriləyən bazar iqtisadiyyatının günümüzdəki reallıqları və qloballaşma köklü şəkildə zərər vurur. Korporativ maliyyə menecmentinin müasir dövrdə məqsədi dəyəri artırmaqdır.

İqtisadi artım nöqtəyi nəzərdən biznesin qiymətləndirilməsi zəruri əhəmiyyət daşıyır. Qloballaşma şəraitində ölkələrə axan intensiv kapital axını ilə yanaşı, bizneslə əlaqədar başqa prosedurlar arasında satış, özəlləşmə, birləşdirmə və satınalma və eyni zamanda birgə

müəssisələr üçün qiymətləndirmə tələb edilir. İnkişaf etməkdə olan ölkələrdə mövcud olan törəmə müəssisələrin də dəyərini idarə etmək eyni dərəcədə önəmlidir. Ümumilikdə isə, təşkilatın qiymətləndirmədə məqsədlərindən biri də səhmlər və investisiyalarla bağlı strateji qərarları asanlaşdırmaqdır. Aktiv və öhdəliklər üçün mülkiyyət və maliyyə alternativlərinin seçilməsi zamanı qiymətləndirmədən istifadə olunur. Qiymətləndirmə qərarı mahiyyətə qiymətləndirici ekspert, analitik və mütəxəssislər tərəfindən həyata keçirilərək biznes və onun əməliyyat mühiti barəsində müvafiq qaydada əldə edilmiş və tətbiq edilmiş məlumatlara əsaslanan rəyidir. Müəssisənin dəyəri eyni zamanda, təşkilatın fəaliyyətinin nə qədər effektiv və səmərəliliyinin bazar göstəricisidir.

“Müəssisənin qiymətləndirilməsi” termini qiymətləndirmənin obyektinin hüquqi və iqtisadi baxımdan ayrılmış, əsas və dövryyə vəsaitləri formasında xüsusi potensiala, eyni zamanda qeyri-maddi aktivlərə malik olan təşkilat olduğunu göstərir. Müəssisənin qiymətləndirilməsində qarşıya qoyulan məqsədi öncədən müəyyən edilmiş standartlardan, təlimatlardan və qiymətləndirmələrdən istifadə edərək müəyyən pul formasında qeyd olunan təşkilatın dəyərini müəyyən etməkdən ibarətdir.

Biznesin qiymətləndirilməsi prosesiində istifadə edilən metodların mahiyyəti və təsnifatı

Müasir şəraitdə firmanın qiymətləndirilməsi və onun qiymətləndirilməsi önəmli əhəmiyyət kəsb etməkdədir. Müəssisənin qiymətləndirilməsi metodları, həm də onun xüsusiyyətləri və əsası bir çox mübahisələrə səbəb olur. Bu da pul vasitəsilə qiymətləndirmənin subyektiv xarakterinin nəticəsidir. Biznesi qiymətləndirməsi zamanı həmçinin bir neçə terminologiya, çoxsaylı texnikadan və yanaşmalardan istifadə edilir. Şirkətin fəaliyyətinin fərqli mərhələlərində strateji fikir yürütmək firmanın dəyərinin hərtərəfli başa düşülməsini tələb edir. Biznesin qiymətləndirilməsinin müxtəlif şəraitlərdə məqsədləri Cədvəl 1-də verilmişdir və bu firmanın fəaliyyətində mühüm əhəmiyyət daşıyır.

Biznesin qiymətləndirilməsi düzgün hazırlanmış olarsa daha yaxşı ticarət şəraiti əldə

Cədvəl 1

Biznesin qiymətləndirilməsinin məqsədləri

Daxili	Xarici	Daxili-Xarici
Sahibkarın yatırdığı pulları idarə edərək, dəyəri artırmaq qabiliyyəti	Vergi dərhləri	Şirkətin alış və satışı
Promoşn məhsulun ölçülməsində ehtiyatın dəyəri	Notarius, möhür və başqa nəzər tutulmuş rüsumların alınması	Mülkiyyətin dəyişiklikləri
Yeni investorların əlavə olunması və ya mövcud olanların bəzilərinin çıxarılması	Sığorta haqlarının müəyyən edilməsi	Müəssisənin özəlləşdirməsi və yenidən özəlləşdirməsi
Müəssisənin hüquqi formasının dəyişdirilməsi	Sığorta ödənişlərinin məbləğinin hesablanması	Müəssisələrin birləşdirilməsi
İdarəetmə müqavilələrinə və müəssisənin dəyərinə əsaslanan kompensasiya proqramları		Siyahıya alınan şirkətləri və birja qiymətlərinin müqayisəsi ilə qiymətləndirmək
Dəyər təyinedicilərinin müəyyənlişdirilməsi		Dövryyəyə yeni çıxarılmış səhmlərin satışı
Strateji planlamalar		Kredit və kreditlərin təminatı

etmək olar, çünki bu zaman danışqlar hisslərlə, emosiyalarla deyil konkret faktlara əsaslanmış olur. Bununla yanaşı qiymətləndirmə sahibkarın öz biznesi haqqında anlayışını kəskin formada

şışirtməsinə və əksinə aşağı salma səviyyədən yayındırmasına imkan verir. Nəticədə o real vəziyyəti qiymətləndirərək biznesinin uğursuz ola bilməsi vəziyyətinin qarşısını ala bilər.

Qiymətləndirilmənin həyata keçirilməsi funksiyaları: məsləhətçi (qərar vermə), argumentli (əsaslandırıcı), vasitəçilik, təhlükəsizlik, informasiya .

Biznesin qiymətləndirilməsinin predmeti və məqsədinin ilkin tədqiqi yekunlaşdırdıqdan sonra biznesin son vəziyyətinə və onun sənayesinin unikallığına ən uyğun olan yanaşma seçilməlidir. Müasir bazar şəraitində məlumatlara artan ehtiyaclar nəticəsində bir çox qiymətləndirmə metodları işlənilib hazırlanmışdır.

Aşağıda qeyd etdiyimiz dəyişənlər biznesin qiymətləndirilməsi yanaşmasına təsir göstərir:

- Qiymətləndirmənin məqsədi;
- Kimin sifariş verməsi (alıcı);
- İstifadə istiqamətinə görə şirkətin növü;
- Şirkətin faktiki iqtisadi vəziyyəti və ətraf mühitin cari vəziyyəti (iqtisadiyyat, bölgə
- Şirkətin gələcək fəaliyyət və inkişaf perspektivləri;
- Şirkətlər və bazarlar haqqında əldə edilməsi mümkün olan məlumatların növləri və

keyfiyyəti;

- Biznesin qiymətləndirilməsinə yanaşmalar və dəyərin növləri.

Hər gün peşəkarlar müxtəlif növ biznes qiymətləndirmələrini reallaşdırırlar. Son nəticə olaraq qiymətləndirmə faydalı bir fəaliyyət kimi nəzərdən keçirilir və dəyərin (pulla) ölçülməsinin bir üsulu kimi istifadə edilir. Düzgün Sövdələşmənin predmetinin faktiki dəyərinin dəqiq qiymətləndirilməsi üçün dəqiq məlumatların əldə edilməsinə imkan yaradan qeyri-fəal tərəflər arasında bazar əməliyyatlarında obyektin alqı-satqısının reallaşdırıldığı qiymət ədalətli dəyər kimi tanınır.

Şirkətin real və ədalətli dəyərinin müəyyənləşdirilməsi prosesi bir çox amiləri əhatə edir ki, bunlardan bəzilərini aşağıdakı kimi qeyd edə bilərik:

- Qiymətləndirmənin faktlara uyğun olması;
- Məlumatların vaxtında ötürülməsi, şəffaf və nisbi sadəlik;
- Onun hazırlanmasının dəqiq məqsədi;
- Şirkətdə olan maliyyə məlumatlarına əsaslanmaq;
- Yalnız aktivlərin dəyəri əsasında hazırlanmaması;
- Gəlirlə bərabər qeyri-maddi amillərin də nəzərə alınması;
- Şirkətin gələcək inkişaf proqnozlarının və risk dərəcələrinin də nəzərə alınması;
- Qiymətləndirməyə təsir edəcə və burada olan bütün uyğun məlumatları diqqətə alması

və onun hazırlanması prosesi;

- Obyektiv və etibarlı olmaq qabiliyyəti.

Eyni zamanda qiymətləndirmə texnikasının düzgün seçilməsi müəssisənin mövcud ədalətli dəyərinin müəyyənləşdirilməsində ən mühüm addımlardandır və bu məqsədə görə fərqləndirilməlidir. Baxmayaraq ki, peşəkarlar hər gün geniş çeşidli qiymətləndirmə aparır hələ də bu prosedur təkmilləşməmişdir.

Biznesin qiymətləndirilməsində daha çox tətbiq olunan üsullar aşağıdakı cədvəldə göstərilmişdir.

Xərc və ya əmlak metodu xərclər nöqtəyi-nəzərindən müəssisənin dəyərini qiymətləndirir. İlk öncə, balansda mövcud olan hər bir aktivin ədalətli bazar dəyəri müəyyən edilir. Davamında öhdəliklərin faktiki dəyəri hesablanır. Sonra firmanın aktivlərinin əsaslandırılmalı bilən bazar dəyəri bütövlükdə mövcud olan öhdəliklərin cəminə qədər azaldılır. Sonda, özəl kapitalın qiymətləndirilmiş dəyəri müəyyənləşdirilir. Müəssisənin Bazar dəyəri aşağıdakı kimi müəyyənləşdirilir:

$$XK = A - \ddot{O}$$

(1.1.)

- XK - xüsusi kapitalı,
- A- aktivləri,
- $\ddot{O}$ – öhdəlikləri əks etdirir.

Biznes müəssisələrinin dəyərlərinin qiymətləndirilməsi yanaşmaları və metodları

Xərc və ya əmlak yanaşması metodu	Gəlir yanaşması metodu	Bazar yanaşması (Müqayisəli Şirkət) metodu	Opsion yanaşması metodu
- Xalis aktivlərin dəyəri müsulu (Book value)	-Gəlirlərin kapitallaşdırılması üsulu (birbaşa kapitallaşma)	- Sahəvi əmsallar üsulu	- Opsion üsul
- Ləğvetmə dəyəri üsulu (Liquidation Value)	- Diskontlaşdırılmış pul vəsaitlərinin hərəkəti üsulu (DPA)	- Kapital bazarı üsulu	
-Əhəmiyyətli dəyər üsulu (Substantial Value)		- Sövdələşmə üsulu	

Mənbə: [6, s. 7].

Müqayisəli yanaşmada əvəzetmə prinsipinə əsasən, əgər müəssisənin dəyəri eyni faydalılığa malik olan məhsulun alınması xərclərini üstələyirsə, bu zaman istehlakçı firma həmin məhsulu almayacaqdır. Bazar fəaliyyəti qədər məlumat olduqda bu üsuldən tez-tez istifadə olunur.

Gəlirlərin kapitallaşdırılması metodunda (GK) – aktivlərin istifadəsi zamanı gələcək üçün proqnozlaşdırılan gəlirin faktiki dəyərinin müəyyən edilməsi üçün kapitallaşma əmsalından istifadə edilməsini nəzərdə tutur:

$$D = V / R \quad (1.2)$$

- D –dəyər;
- V –dövri gəliri;
- R –kapitallaşdırma əmsalınıəks etdirir.

Gəlirin kapitallaşdırılması üsulu ilə hesablama, gözləmə prinsipinə əsaslanaraq və özəlliklə də qiymətləndirilən obyektin gələcəkdə gətirə biləcəyi gəlirə əsasən müəyyən olunur. Bu zaman qiymətləndiriləcək obyektin alternativ variantları nəzərdən keçirilir və daha səmərəli imkanlar təhlil edilərək gəlir gətirmə qabiliyyətinə əsasən gələcək gəlirləri kapitallaşdırılır. Bu üsul yetkin və stabil inkişafda olan iqtisadi şəraitlər üçün daha çox münasibdir.

Ədəbiyyat siyahısı

1. Бизнес-план. Горемыкин В.А. Богомолов А.Ю. . Москва. 2000
2. Qiymətləndirmə: Normativ hüquqi sənədlər. Azərbaycan Qiymətləndiricilər
3. İ. Q. Quliyev- Biznesin (müəssisənin) qiymətləndirilməsi fənni üzrə mühazirə
4. Финансы предприятий. Учебное пособие. Под редакцией Шеремет А. Д., Сайфулин Р. С. Москва, 1998.
5. Bəyalı Ataşov, N. Novruzov, E. İbrahimov “Müəssisələrin maliyyələşməsi” dərslik – Bakı 2009
6. Modern Methods of Business Valuation—Case Study and New Concepts məqaləsi.

Милянат Уразаева**ПОДХОДЫ К ОЦЕНКЕ СТОИМОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ****Резюме**

Оценку коммерческих предприятий можно понимать как деятельность оборотного капитала, определяющую рыночную стоимость. Оценка бизнеса может использоваться для определения стоимости существующего бизнеса или акционерного капитала. Основная цель оценки – определить текущую рыночную стоимость предприятия и акций, а также цену реализации и, наконец, застраховать деятельность предприятия. В последнее время многие экономические реформы, а также политические инициативы по развитию предпринимательства сделали оценку важной деятельностью для частного сектора.

Мы можем назвать оценочную деятельность сердцем финансов. Размышляя об увеличении стоимости фирмы, мы можем сначала рассмотреть наши решения об инвестициях, финансировании и дивидендах в области корпоративных финансов. Во время управления портфелем мы тратим доступные ресурсы, чтобы найти предприятия, которые торгуются ниже их истинной стоимости, в конечном итоге надеясь получить прибыль, когда цены приближаются к стоимости. Когда мы изучаем эффективные рынки, мы анализируем, насколько быстро рыночные цены могут вернуться к реальной стоимости. Во-первых, нам необходимо понять, что следует учитывать при определении стоимости фирмы и как мы можем оценить эту стоимость.

Milyanat Uzarayeva

Approaches in assessing the value of the enterprise

Summary

Valuation of business enterprises can be understood as the activity of working capital that determines the market value. A business valuation can be used to determine the value of an existing business or shareholders' equity. The main purpose of the evaluation is to determine the current market value of the enterprise and shares, and at the same time the selling price, and finally to insure the activity of the enterprise. In recent times, many economic reforms, as well as political initiatives to develop entrepreneurship, have made evaluation an important activity for the private sector.

We can call valuation activity the heart of finance. When thinking about increasing the value of a firm, we can first consider our investment, financing and dividend decisions in corporate finance. We spend available resources during portfolio management to find businesses that are trading below their true value, ultimately hoping to profit as prices move closer to value. When we examine efficient markets, we analyze how quickly market prices can bounce back from real value. First, we need to understand what we should consider when determining the value of a firm and how we can estimate this value.